Musea en meerstemmigheid. Wat houdt dat precies in? En waarom is het zo fundamenteel?

16 februari 2021

Enkele jaren geleden gingen In Flanders Fields Museum Ieper, Kazerne Dossin Mechelen, Museum dr. Guislain Gent en het Red Star Line Museum Antwerpen van start met een informele denkgroep Musea met een beladen thema*. Gaandeweg werd FARO, het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, betrokken voor zijn museologische expertise. Ook het AfricaMuseum Tervuren vervoegde de kerngroep. De groep musea kwam regelmatig samen en in de loop van 2019 ontstond de vraag om de ideeën te delen met de sector. Het Groot Onderhoud, het jaarlijkse netwerkevent van de cultureel-erfgoedsector, bood op 26 november 2019 plek aan deze musea om een eerste keer over 'Meerstemmigheid en conflict' met andere museumcollega's van gedachten te wisselen. Een neerslag van dat evenement werd door FARO gepubliceerd onder de titel* Het Agonistisch Museum. Musea op zoek naar hun maatschappelijke rol*. In 2019 en het corona-jaar 2020 vervoegden ook DIVA Antwerpen, het IndustrieMuseum Gent, Museum Hof van Busleyden Mechelen, Mu.Zee Oostende de gesprekken. Samen vormen deze instellingen nu de werkgroep: 'Musea en meerstemmigheid'.*

Met deze begripsverheldering hopen deze musea input te geven aan collega's, steunpunten, beleidsmakers en internationale museumorganisaties over het wat en waarom van meerstemmigheid in musea. Het is een traject en een voortdurende zoektocht waarbij uitwisseling en experiment, belangrijker is dan stil te staan.

Een waarde

Musea zijn geen eiland, ze maken deel uit van een diverse en meerstemmige samenleving. De complexiteit van de hedendaagse wereld weerspiegelt zich in de museumpraktijk door meerstemmigheid als waarde in te schrijven in het DNA van de werking. Er zijn meerdere perspectieven op erfgoed, op het verleden en op kunst. Betekenissen die aan objecten, verhalen en mensen worden gegeven zijn niet meer één vaststaande, quasi a-historische waarheid, maar het resultaat van continu toegevoegde lagen en perspectieven.

Meerstemmig zijn betekent niet dat om het even welke mening of perspectief van tel is, of van even groot belang. Vanuit hun kritische functie moeten musea immers het onderscheid maken. Langs de ene kant zorgt de wetenschappelijke praktijk voor methodologische houvast: het is net de openheid tot tegenspraak (om in de muziek metafoor te blijven: de *contra-stem*) die de mogelijkheid tot waarheid schept. Langs de andere kant, in het rijk van meningen en oordelen, is er de ethiek: de fundamentele rechten van de mens, de waarde van democratie, de vrijheid van meningsuiting, het verkiezen van geweldloosheid, enzovoort, die de grondtoon vormen. Meerstemmigheid is niet hetzelfde als grenzenloos relativisme. Het is geen vrijgeleide om het even wat te laten weerklinken. Evenmin is het een poging om maatschappelijk neutraal te zijn door meerdere stemmen aan bod te laten komen. Musea zijn plekken die context bieden, nuanceren en aanvullen en geven dit zo integer mogelijk weer.

Herinnering en meerstemmigheid

Sinds enkele decennia wordt er in de erfgoedsector veel gewerkt rond herinnering. Herinneringen zijn hoogst individuele of collectieve representaties van het verleden. Elke herinnering is op zich even veel waard: het zijn stemmen met elk hun eigen focus, interpretatie, selectie, verdraaiing, betekenislaag, context, en agenda. Herinneringen kunnen fungeren als de *opmaat* van meerstemmigheid. Het zijn subjectieve belevingen van het verleden en zoals het steeds gaat met subjectiviteit kunnen ze wijzigen, gekleurd, beïnvloed, gedeeld en overgenomen worden. De kritische

verwerking van herinneringen en van feiten die terug te vinden zijn in bronnen, is geschiedwetenschap. Geschiedenis is het afgesproken (academisch) kader dat, gebruik makend van historische bronnen (waaronder andere individuele herinneringen) de herinnering kan bijsturen en vormgeven. Veel meer dan bij de geschiedwetenschap, zijn bij herinneringen feiten en oordelen vaker met elkaar vermengd. Dat maakt hen levendig – het zijn 'pakkende herinneringen' – maar ook riskant.

Herinneringen kunnen op meerdere manieren de werking van musea bepalen. Musea zijn zelf plekken van collectieve herinneringscreatie of -versterking. Herinneringen een plek geven in een museum zal bijdragen aan de individuele en collectieve identiteitsvorming. Hoewel het in se voor elk museum geldt, hebben sommige musea bovendien als expliciet doel en zelfs imperatief om herinneringen levend te houden: "nooit meer vergeten". Herinneringen kunnen, als levensverhalen, zelf een rijke bron van kennis en kennisoverdracht zijn en als een vorm van immaterieel erfgoed deel worden van de collectie. Ze geven ook extra betekenis en dimensies aan collectiestukken. Herinneringen van mensen zijn grondstof voor connectie, dialoog, reflectie en therapie. Niet enkel zelf willen bijdragen aan collectieve herinnering maar ook openstaan om met herinneringen van mensen en gemeenschappen aan de slag te gaan, zal een hefboom zijn voor grotere weerbaarheid en betrokkenheid van musea en mensen.

Agonisme of activisme?

Agonisme - kort te omschrijven als het zinvol en onvermijdelijk aanvaarden van conflicten en meerdere stemmen in een samenleving - moet een centrale plaats kunnen krijgen in musea, al zal het soms, bijvoorbeeld binnen een emotioneel geladen contemplatie en verwerking van traumatische herinneringen, moeten uitgesteld worden, of toch zeer omzichtig moeten worden aangepakt.

Meerstemmigheid is slechts in beperkte mate verwant aan museumactivisme. Waar een activisme tot onmiddellijk doel heeft politieke en/of maatschappelijke verandering te brengen (*call to action*), reikt meerstemmigheid in musea handvatten aan om een attitude te vormen (*call to opinion*). Zo sluit het aan bij begrippen als herinneringseducatie en wereldburgerschap, en vervolledigt het twee andere belangrijke opdrachten van musea: ontsluiting en presentatie van erfgoed, en kennisoverdracht. Toch kan meerstemmigheid museumdirecteurs en -medewerkers uitdagen en activeren om een stem te laten horen die moet gehoord worden in het maatschappelijk debat. Musea kunnen, zeker in Vlaanderen, op dat vlak nog een tandje bijsteken: de samenleving mag ook van erfgoedactoren een maatschappelijk standpunt horen.

Diversiteit en inclusie als drijfveer

Meerstemmigheid is nauw verbonden aan diversiteit en inclusie. Meerdere mensen hebben belang bij musea, ongeacht hun leeftijd, gender, opleiding of afkomst. Zij zijn allemaal doelgroepen en stakeholders. Ze op gelijkwaardige wijze een stem en tegenstem geven en hun perspectieven samenbrengen, maakt het museum tegelijk kritisch en maatschappelijk relevant. Meerstemmigheid impliceert dan ook een fundamentele vorm van wat in het cultureel-erfgoeddecreet omschreven staat als participatie. Het is - net zoals in theorie het begrip participatie dat ook niet is - niet beperkt tot de publiekswerking: ook in de collectiewerking, in personeelsbeleid, de besluitvorming en het bestuur dienen belangrijke stakeholders in al hun diversiteit een stem te kunnen hebben. Meerstemmigheid in het collectiebeleid en onderzoek zorgt er bovendien voor dat het erfgoed van morgen relevant zal zijn voor een brede samenleving. Wie andere stemmen aan het woord laat, deelt macht en behoedt zich voor eenzijdige instrumentalisering. In die zin sluit meerstemmigheid ook volledig aan bij de dekoloniseringsgedachte. Safe en brave spaces, gastvrij zijn, geweldloos communiceren, ruimte voor nuance creëren, werken met vrijwilligers, bewust zijn van drempels en

deze slechten en samenwerken met partners zijn manieren waarop meerstemmigheid in musea echt vorm kan krijgen.

De drijfveer tot meerstemmigheid is precies het omarmen van inclusie als maatschappelijke waarde. Elke organisatie die relevant wil zijn of blijven in een steeds complexer en diverser wordende samenleving, zal inclusie en diversiteit grondig in heel de organisatie inbedden: enkel zo worden ook musea als organisaties weerbaarder, sterker en rechtvaardiger. Daarnaast zorgen diverse perspectieven voor een rijker palet aan mogelijkheden om bezoekers en andere stakeholders thema's eigen te laten maken. Werken met kunstenaars in erfgoedinstellingen is precies daarom zo belangrijk: net als het stellen van vragen is verbeelding immers een middel om de dialoog open te breken. Maar diverse perspectieven dagen ook de eigen perspectieven van erfgoedmedewerkers uit, voordat en zodat ze voor een bepaalde tijd opnieuw kunnen verankerd worden.

In een wereld waar niemand meer kan doen alsof er geen ander perspectief is, biedt meerstemmigheid een houvast. Het is tijd om als musea zich ook zo te manifesteren, of waarom niet, zich zo te herdefiniëren.

De werkgroep 'Musea en meerstemmigheid'

AfricaMuseum Tervuren, DIVA Antwerpen, IndustrieMuseum Gent, In Flanders Fields Museum Ieper, Kazerne Dossin Mechelen, Museum dr. Guislain Gent, Museum Hof van Busleyden Mechelen, Mu.Zee Oostende, Red Star Line Museum Antwerpen, i.s.m. FARO Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed.